

VOJENSKO-HISTORICKÁ ČÁST

DEVÁTÝ DRŤIVÝ ÚDER

Podplukovník Karel Blažek

Studium každé bitvy a každé operace Sovětské armády za Veliké vlastenecké války je hlubokým pramenem poznání rozvoje sovětského vojenského umění v letech nejspravedlivější války, jaká kdy byla vedena, války na obranu první země socialismu a války za osvobození zemí podmaněných fašismem.

Ve třetím období Veliké vlastenecké války, v roce rozhodujících vítězství jsou však dvě bitvy svým strategickým významem a mohutností svého rozmachu zvláště důležité. Je to pátý úder, který probíhal v červnu a červenci 1944 severně od Karpat a devátý úder vedený od října 1944 do ledna 1945 jižně od nich. Obě bitvy nejsou jen výraznými údery v dané etapě války, ale mají i podstatný vliv na průběh celé války. Význam devátého úderu byl na jižním válčišti dokonce rozhodující.

V devátém úderu rozdrtila Sovětská armáda dvě velká uskupení nepřítelů, skupinu armád „Jih“ a skupinu armád „Jihovýchod“, mající celkem na devadesát divisí. Bitva byla zahájena na frontě 1400 km široké. Sovětská vojska pronikla do hloubky až 450 km a osvobodila lid na území v rozloze 200 000 km². Ke srovnání uvádím, že v pátém úderu zahájila sovětská vojska operace z východního postavení s šířkou fronty 600 km, pronikla do hloubky až 600 km a osvobodila území v rozloze 280 000 km², t. j. víc než dvojnásobek rozlohy území Československa.

Strategická situace po skončení pátého a nedlouho potom i šestého úderu v srpnu 1944 umožňovala Sovětské armádě zahájit bitvu k osvobození rumunského a bulharského lidu, známý sedmý drťivý úder. Operace devátého úderu jsou přímým pokračováním a rozvinutím operací v Rumunsku a v Bulharsku. Jsou nejvýznamnějším článkem v řetězu vítězství Sovětské armády na jižním strategickém směru.

I když nepřítel utrpěl v Rumunsku těžkou porážku, měl na Balkáně ještě dostatek sil. Byla to především vojska v Albánii a v Řecku, která dosud nezasáhla v bojích se Sovětskou armádou. Německé vrchní velitelství hledělo co nejrychleji ukončit boj se silami národně osvobozenec-kého hnutí v západních částech Jugoslaviie a uvolnit tak další jednotky pro boj na východní frontě. Na neposledním místě pak zesilovalo skupinu armád „Jih“ divisemi z jiných úseků fronty. Fašistické Německo mělo ještě spojence ve fašistickém Maďarsku. Ovládalo strategicky i hospodářsky důležitá území Maďarska s komunikačně a průmyslově významným hlavním městem Maďarska Budapeští.

Německé vrchní velitelství nesledovalo svou mimořádně zvýšenou péčí o posílení uskupení vojsk na Balkáně jen obranné cíle. Použitím strategie t. zv. „neproniknutelné obrany“ kombinované s „rychlými údery“, t. j. strategie, která se stala v posledních měsících války snad ještě dobrodružnější, než byla hitlerovská strategie na počátku války, zamýšlelo německé vrchní velitelství připravit údery v Sečmíhradsku a proniknutím do Východních a Jižních Karpat ovládnout karpatský oblouk, kde se

německým vojskům po porážce v jassko-kišiněvské operaci nepodařilo zachytit a zaujmout tam ve výhodném terénu obranu.

Úkol sovětských vojsk nebyl nijak snadný. Vždyť cílem bitvy bylo rozdrtit v podstatě dvě skupiny armád, dovršit osvobození Rumunska, osvobodit Zakarpatskou Ukrajinu s hlavním městem Užhorodem, osvobodit východní část Jugoslavie s hlavním městem Bělehradem, ovládnout Maďarsko s hlavním městem Budapeští a vytvořit tak podmínky k operacím do Rakouska a jižního Německa.

Sovětská armáda měla poskytnout přímou pomoc národně osvobozenec-
neckému hnutí v porobených zemích, především však jugoslávskému ná-
rodně osvobozenec-
neckému boji.

Při tom nebylo lze se zahájením bitvy otálet, vzhledem k úsilovně prováděným přípravám nepřítele k akci ze Sedmihradska.

Sovětská vojska obtížný úkol v hrdinských bojích splnila a splnila tak ke konci roku i strategický plán sovětského hlavního velitelství na rok 1944.

Devátý úder má i mimořádný význam pro náš lid. Jednak proto, že v průběhu tohoto úderu byla osvobozena území na východě a jihovýchodě Československa, jednak proto, že jejím úspěšným zakončením byly vytvořeny předpoklady pro osvobození velké části území Československa Sovětskou armádou z jihovýchodu.

I. Situace na frontě v Karpatech a na Balkáně koncem září 1944

Průběh fronty

Po těžké porážce v jassko-kišiněvské operaci v druhé polovině srpna 1944 drcena mohutnými údery Sovětské armády nebyla německá vojska s to zaujmout organizovanou souvislou obranu dříve než v hloubce 600 km. Sovětská armáda, rozvíjejíc úspěch v jednom nepřetržitě sledu úderů do celé hloubky území Rumunska a na území Bulharska, dosáhla již do poloviny září 1944 rumunsko-jugoslávských a bulharsko-jugoslávských hranic. Ovládla jižní část Sedmihradska.

Učlenění německo-maďarských vojsk

Německé vrchní velitelství přikročilo již v září po drtivé porážce v Rumunsku k reorganizaci svých sil na Balkáně. Změny v učlenění sil ve prospěch vojsk v Maďarsku a v Jugoslavii se projeví i na frontě severně od Karpat. Německé vrchní velitelství bylo při tom vedeno snahou vytvořit jednak dostatečně silná uskupení k plánovaným útočným akcím v Sedmihradsku, jednak zabránit případnému odříznutí sil v Řecku a Albánii provedením přeskupení těchto sil do Jugoslavie a do Maďarska, kde mělo v úmyslu vytvořit dostatečně silnou zálohu. Reorganizace v době zahájení bitvy nebyla dokončena.

Koncem září byla nepřátelská vojska uskupena takto:

Armádní skupina „Heinrici“: 1. německá tanková a 1. maďarská armáda. Bránila se v Karpatech na směrech Sanok, Humenné; Sambor, Užhorod; Stryj, Mukačevo a Delatyn, Rachovo. 1. maďarská armáda byla v obraně ve východní části Zakarpatské Ukrajiny. Část sil 1. německé tankové armády bránila směr Krosno, Prešov a bránila Dukelský průsmyk.

Tato armádní skupina měla devatenáct pěších a jednu tankovou divisi. Patřila ke skupině armád „Severní Ukrajina“, po reorganizaci označované skupina armád „A“.

Skupina armád „Jižní Ukrajina“, po reorganizaci označovaná jako skupina armád „Jih“, byla v obraně ve střední části karpatského oblouku, v Sedmihradsku a na rumunsko-maďarských hranicích. V její sestavě byly: 8. německá, 2. maďarská, 6. německá a 3. maďarská armáda.

8. německá armáda se bránila ve východní části oblouku fronty s hlavními silami ve směru Târgu Mures, Satu Mare.

2. maďarská armáda byla v obraně na směru Kluž, Satu Mare.

6. německá armáda plnila v obraně nejdůležitější úkol. Bránila totiž nejkratší směr na Budapešť: Arad, Szolnok a přístupy k Debrecínu.

3. maďarská armáda bránila směr Arad, Szeged.

Skupina armád „Jih“ měla šestatřicet divisí, z toho osm tankových a motorisovaných. Šlo většinou o divise vyňaté ze sestavy skupiny armád „A“ a skupiny armád „Střed“, poněvadž většinu jejich sil zničila Sovětská armáda v jassko-kišiněvské operaci. Musela být doplňována i později v průběhu devátého úderu.

Skupina armád „Jihovýchod“ měla dvě armádní skupiny, a to: armádní skupinu „F“ s 2. tankovou armádou a operační skupinou „Srbsko“, celkem třináct divisí a brigád a armádní skupinu „E“ rovněž o třinácti divisích a brigádách. 2. tanková armáda se tvořila, a to především ze svazků armádní skupiny „E“ a „F“. Byla rozmístována severně od Dunaje proti sovětským vojskům na rumunsko-jugoslávských hranicích.

Operační skupina „Srbsko“, součást armádní skupiny „F“, měla za úkol bránit se ve Východosrbských horách a chránit tak celé přeskupování z východu. V její sestavě bylo šest divisí a několik oddílů fašistických jednotek srbských četníků.

Armádní skupina „E“ rozmístěná v Řecku a v Albánii přeskupovala svoje síly na sever. Přesuny této skupiny byly dokončeny až koncem října, kdy fašisté opustili celé území Albánie a Řeka po bojích s albánskými a řeckými osvobozeneckými jednotkami.

Kromě těchto sil byly ve skupině armád „Jihovýchod“ ještě jednotky chorvatské fašistické organizace „Ustaša“.

Ze sestavy skupiny armád „Jihovýchod“ je zřejmý úmysl německého vrchního velitelství pevně se bránit v Poloninských Karpatech a ve Východosrbských horách, a uvolnit z této skupiny armád dostatečné množství sil k zesílení skupiny armád „Jih“. V sestavě skupiny armád „Jih“ je zřetelný i útočný úmysl uskupením 8. německé a 2. maďarské armády na směru Kluž, Sibiu a 3. maďarské a 2. tankové armády (z armádní skupiny „F“) na směru Timisoara, Sibiu. V Sedmihradsku a na frontě podél rumunsko-maďarských a rumunsko-jugoslávských hranic měl nepřítel na širší fronty asi 600 km třiačtyřicet divisí, na zbytku fronty devětatřicet divisí.

Nepřítel měl značné síly, jejichž jádro uskupil ve střední části fronty. Koncem září nebylo přeskupování sil ještě dokončeno.

Sovětská vojska mohla tedy rychlou přípravou nových útočných operací a jejich zahájením v nejkratší době zmařit možné výhody vyplývající pro nepřitele z provedeného přeskupení, po případě předejít jeho útoku.

Učlenění sovětských vojsk

Devátý úder vedla vojska 4., 2. a 3. ukrajinského frontu.

4. ukrajinský front, vytvořený se zřetelem k situaci po vítězství vojsk 1. ukrajinského frontu v šestém úderu v srpnu 1944 v podstatě z vojsk levého křídla 1. ukrajinského frontu, byl rozmístěn na frontě na severních svazích Poloninských Karpat.

2. ukrajinský front, jehož vojska osvobodila střední, zčásti jižní a západní území Rumunska dosud až na část Sedmihradsku, byl na frontě v Sedmihradsku, podél rumunsko-maďarských a rumunsko-jugoslávských hranic až do prostoru Turnu Severin.

3. ukrajinský front, jehož vojska osvobodila Bulharsko a k němuž patřila nyní i bulharská armáda, byl ve východím postavení od Dunaje na jih, podél bulharsko-jugoslávských hranic. Do 3. ukrajinského frontu byla včleněna i vojska levého křídla 2. ukrajinského frontu z prostoru Turnu Severin.

Všeobecná vojensko-zeměpisná charakteristika bojiště

Bojiště svým různorodým charakterem jak podél fronty, tak i do hloubky kladlo na útočící sovětské svazky vševojskové i tankové mimořádné požadavky.

Sovětská vojska v této bitvě bojovala na rozsáhlé Velké nížině uherské, v Karpatech, ve Východosrbských horách a překonala dva velké vodní toky, Tisu a Dunaj.

Na severu musela sovětská vojska překonat mohutný masiv Poloninských Karpat ve směru útoku až 100 km hluboký a dosahující až 2000 m výšky. Horstvo je hustě zalesněno, mnohde těžko prostupnými lesy. Veškerý pohyb byl v podstatě vázán na malý počet málo výkonných komunikací. Z karpatských přechodů měly v bojích v devátém úderu největší význam Lupkovské sedlo, Užocký, Verečský a Jatlonický průsmyk. Na frontě bezmála 300 km široké mohla vojska využít celkem čtyř železničních tratí: Sanok, Humenné; Sambor, Užhorod; Stryj, Mukachevo a Delatyn, Rachovo.

Nepříteli dávala značná členitost terénu a jeho rozsáhlá pokrytost podmínky pro vybudování hluboce členěné obrany na rozhodujících směrech. Účinnost přirozených překážek mohl nepřítel snadno zvýšit ženijními opatřeními. Nepřítel těchto příznivých podmínek k obraně také ve velkém rozsahu využil.

Ve střední části fronty byla pro sovětská vojska s hlediska kolmé členitosti významnější překážkou jen severní část Bihorských hor v Sedmihradsku. Směrem na západ přechází pak terén do Velké nížiny uherské. Rozlehlá rovina dávala sovětským vojskům podmínky k využití velkých úderných uskupení, rychlých tankových skupin a umožňovala všestrannou součinnost.

Obrana nepříteli se opírala až do operační hloubky především o větší a velká města, zpravidla důležité komunikační uzly. V hloubce operačního prostoru měly však na vedení operací výrazný vliv velké řeky: Tisa a Dunaj.

Tisa je široká 150 až 250 m. Od československých hranic protéká v četných zákrutech Velkou uherskou nížinou na jihozápad a jih. Dosahuje hloubky v průměru 4 m, hlavně na dolním toku i 10 m.

Dunaj v prostoru Budapešť dosahuje šířky až 1000 m. V některých místech má hloubku až 12 m, rychlost proudu 1 m/vt.

Obě řeky tvoří četná ramena, zákruty a ostrovy. Břehy obou řek jsou většinou bahnité, v údolích obou řek jsou četné močály.

Tisa i Dunaj byly vážnou překážkou pro sovětská vojska. Obranu nepříteli usnadňoval i zvýšený západní břeh řek, zvláště u Dunaje.

Německá a maďarská vojska všech výhod vyplývajících z obrany na velkých tocích v průběhu bojů plně využila. O přechody přes Tisu, zvláště pak přes Dunaj, byly sovětskými vojsky vedeny tvrdé a úporné boje.

V jižní části fronty musela vojska za útoku zdolat Východosrbské hory. Východosrbské hory dosahující nadmořské výšky až 1400 m, s příkrými srázy mohly být překonány jen s velkým vypětím. Vojska, která útočila v západním směru, mohla počítat s přísunem a odsunem jen po špatných silnicích a cestách.

Bojiště dávalo tedy poměrně nejhorší podmínky k vedení útočných operací do Velké nížiny uherské, ve střední části fronty. Tyto operace byly ovšem v hloubce spojeny s překonáním velkých řek Tisy a Dunaje. Obě řeky dávaly nepříteli možnost využít jich účinně v průběhu operací k obraně.

Terén Poloninských Karpat a Východosrbských hor svou členitostí a pokrytostí nebyl k vedení útočných operací příznivý. Naopak pro obranu poskytoval nepříteli mnoho významných výhod.

K obtížím vyplývajícím z uvedených zeměpisných podmínek bojiště však přistupovaly ještě další, způsobované na podzim r. 1944 mimořádně nepříznivými povětrnostními podmínkami. Stále vlhké, deštivé počasí nejenže dále zvýšilo požadavky na vojska bojující v horách, ale neobyčejně ztížilo i jinak příznivější podmínky ve Velké nížině uherské.

II. Plán sovětského hlavního velitelství a úkoly frontů

Strategickým cílem bitvy bylo rozdrtit jižní uskupení vojsk nepřítele na sovětsko-německé frontě, očistit od nepřítele území Zakarpatské Ukrajiny, Transsylvánie, východní Jugoslaviie a Maďarska, ovládnout hlavní město Maďarska Budapešť a připravit vojska k úderům na směrech do Rakouska a jižního Německa.

Tohoto cíle mohlo být dosaženo jen společným úsilím vojsk všech tří frontů vzájemně těsně spolupracujících.

Sovětské hlavní velitelství plánovalo především rozdrtit transsylvánské uskupení Němců vojsky 2. a 4. ukrajinského frontu, dosáhnout řeky Tisy ve středním jejím toku vojsky 2. ukrajinského frontu a proniknout přes Karpaty ze severu a severovýchodu do údolí horního toku Tisy vojsky 4. ukrajinského frontu. Zároveň zamýšlelo udeřit na nepřítele jižně od Dunaje vojsky 3. ukrajinského frontu z prostoru Turnu Severin, Vidin ve směru na Bělehrad. Vojska na levém křídle 2. ukrajinského frontu měla rozdrtit nepřítele severně od Dunaje a dosáhnout dolního toku řeky Tisy a na dolní Tise vytvořit předmostí.

Po splnění těchto dílčích cílů měla pak sovětská vojska soustředěným úsilím provést úder ke zničení nepřítele v prostoru Budapešť.

Operace měly být zahájeny již koncem září a začátkem října.

Sovětské hlavní velitelství mělo tedy v úmyslu rozbít nepřátelskou sestavu na křídlech a zjednat výhodné podmínky pro úder rozhodujícími silami ve směru na Budapešť. Chtělo využít drtivé porážky nepřítele v Rumunsku, a kladlo proto důraz na brzké zahájení operací, dokud ještě nebyla plně dokončena reorganisace nepřátelských sil.

Na podkladě uvedeného zámyslu sovětského hlavního velitelství dostala pak vojska jednotlivých frontů tyto úkoly:

2. ukrajinský front ve středu sestavy sovětských vojsk plnil nejdůležitější úkol. Měl připravit předpoklady pro úder na Budapešť na nejkratším směru. Úderem vojsk středu své sestavy ve směru Debrecín, Miskolc měl rozdrtit sestavu nepřátelských vojsk, nepřítele zničit a dále rychlými silami měl rozvíjet úspěch ve směru Debrecín, Nyíregyháza a dosáhnout řeky Tisy od Čopu až po Szolnok a obchvátit transsylvanské uskupení nepřítele ze západu. Velitel frontu zamýšlel současně se zmocnit silami pravého křídla Kluže a udeřit na nepřítele ve směru Kluž, Satu Mare. Síly na levém křídle frontu měly udeřit ve směru Arad, Kiskunhalas, dosáhnout řeky Tisy od města Szolnok až po její ústí do Dunaje a vytvořit předmostí na Tise v prostoru Szeged.

Tato operace se nazývá debrecínskou operací.

Vojska na levém křídle 2. ukrajinského frontu měla vést údery proti nepříteli na rumunsko-jugoslávských hranicích jako součást bělehradské operace.

4. ukrajinský front měl úkol prolomit nepřátelskou frontu v Karpatech a přejít Karpaty hlavními silami na směru Sambor, Turka, Užhorod, zničit nepřítele v součinnosti s vojsky levého křídla vlastního frontu, osvobodit hlavní město Zakarpatské Ukrajiny Užhorod a v součinnosti s vojsky 2. ukrajinského frontu vyjít k hornímu toku Tisy a vniknout do Velké nížiny uherské ze severu.

Tato operace se nazývá karpatsko-užhorodskou operací.

3. ukrajinský front měl za úkol přejít vojsky na pravém křídle Dunaj, úderem ve směru Vidin, Žagubica, Palanka, Bělehrad prolomit nepřátelskou obranu na západním břehu Dunaje, rozdrtit nepřítele, proniknout do údolí řeky Moravy, rozvíjet úspěch ve směru na Bělehrad a hlavní město Jugoslaviie osvobodit.

Síly na levém křídle 2. ukrajinského frontu v prostoru Turnu Severin byly podřízeny veliteli 3. ukrajinského frontu.

Ostatní vojska na levém křídle 2. ukrajinského frontu měla vést údery na nepřítele proti rumunsko-jugoslávským hranicím ve směrech Timisoara, Petrovgrad; Vršac, Pančevo; Ostravita, Bjela Cerkva s úkolem zničit nepřítele v prostoru Petrovgrad, Vršac, Pančevo a dosáhnout dolního toku Tisy a severního břehu Dunaje.

Bulharská vojska útočila hlavními silami ve směru Piroť, Niš.

Tuto operaci 3. ukrajinského frontu nazýváme bělehradskou operací.

Debrecínská, karpatsko-užhorodská a bělehradská operace jsou první částí bitvy. Těmito operacemi vytvořila Sovětská armáda předpoklady k rozbití jádra sil nepřítele v prostoru Budapešť, k budapešťské operaci, v níž devátý drtivý úder vrcholí.

III. Průběh bitvy

A. První část bitvy

Debrecínská operace (viz náčrt 2)

Sovětská vojska vedla tuto operaci v době od 6. do 28. října 1944.

Po naprostém utajení všech příprav vyrazily sovětské jednotky 6. října na směr Arad, Szolnok. Již prvního dne operace prolomily taktickou hloubku obrany nepřítele a zničily nepřítele v prostoru Gyula a města Gyuly dobyly. Druhého dne rozvíjely tankové a jezdecké svazky úspěch na severozápad a na sever. Současně rozšířila sovětská vojska pásmo průlomu na 100 km. Již 8. října, tedy 3. den operace, bojují sovětské rychlé svazky na Tise v prostoru Szentés. Po tří denních tvrdých bojích, již v součinnosti se střeleckými divisemi, které pronikly k Tise, na široké frontě v noci násilně přešly Tisu a ovládly důležité předmostí. 11. října bylo sovětskými jednotkami dobyto Szeged, hospodářsky a komunikačně nejvýznamnějšího města jihovýchodního Maďarska. Rozvíjejíce úspěch dále na západ a na jihozápad (ve směrech na Bajú a na Vukovar) dosáhly sovětské jednotky na široké frontě Dunaje od Bajú až po Novi Sad a vytvořily tak tiské předmostí s frontou na čáře: severně od Csongrad, Kiskunfelegyháza, Kiskunhásas, Baja a podél Dunaje. Město Baja ovládla sovětská vojska 21. října.

Uskupení vedoucí úder ve směr Oradea Mare, Debrecín vedlo tvrdé boje o Oradea Mare. 12. října zlomila sovětská vojska odpor Němců a téhož dne město Oradea Mare osvobodila. Frontová rychlá skupina složená z mechanizovaných a jezdeckých svazků obchvátla s obou stran Debrecín, zničila uskupení čtyř nepřátelských divisí a 20. října ovládla město. Za těsné spolupráce s letectvem pronikaly jednotky ve směr na Nyíregyházu a 23. října navázaly na široké frontě dotyk s nepřátelským obraným postavením na řece Tise.

Nepřítel snažící se stůj co stůj udržet prostor Debrecín přisunul za bojů značný počet záloh. Do 15. října zesílil již svoje sedmihradské uskupení a síly na směr Arad, Szolnok jedenácti divisemi. Do 30. října zesílil jednotky v obraně na řece Tise dalšími šesti divisemi. V podstatě šlo o svazky jednak ještě v září přisunuté z Jugoslaviie i z části jiných úseků fronty, jednak o zmobilizované doplňky v Maďarsku.

Uskupení vojsk na pravém křídle frontu svádělo v téže době tuhé boje s nepřítelem v prostoru Kluž. Kluž byla od západu obchvácena a město 11. října osvobozeno. Úspěchy vojsk ve středu sestavy 2. ukrajinského frontu, především na směr Oradea Mare, Debrecín, usnadnily pak boj vojsk na pravém křídle. Svazky pravého křídla rozvíjejí úspěch na severozápad a 25. října osvobozují město Satu Mare a ve dnech 27. a 28. října dosahují Tisy jižně od Čopu.

Sovětská armáda dosáhla v debrecínské operaci významných úspěchů. Osvobodila Sedmihradsko, dobyla prostoru Debrecína, důležitého prostoru v obraně nepřítele, dosáhla do konce října řeky Tisy podél jejího toku od Čopu na jihozápad a vytvořila pro další vedení operací velmi důležité předmostí na Tise, hluboké 90 km a široké 140 km.

Nepřítel kladl nejhůževnatější odpor na směr Oradea Mare, Debrecín chtěje tak zabránit úplnému zničení sil sedmihradského uskupení. Zbytky sil nepřítele byly donuceny ustoupit za Tisu.

Vojska 2. ukrajinského frontu podstatně usnadnila svým vítězstvím v debrecínské operaci v rámci celé bitvy boj vojskům 4. ukrajinského frontu o přechod Karpat a vytvořila rozhodující předpoklady pro přímý úder na Budapešť.

Karpatsko-užhorodská operace

V době bojů vojsk 2. ukrajinského frontu ve Velké nížině uherské vedla vojska 4. ukrajinského frontu urputné boje s nepřítelem v Karpatech. Nepřítel, vědom si významu karpatského hřebenu jako významné opory jeho fronty a zvláště jeho vlivu na udržení fronty v Maďarsku, dobře se připravil k obraně v mohutném horském pásmu. Ne méně než 20 divisií určil nepřítel k boji o Karpaty na frontě 300 až 350 km široké. Je třeba uvážit, že už sama povaha horského, silně pokrytého terénu usnadňovala významným způsobem obranu.

V době, kdy byla zahajována karpatsko-užhorodská operace, sváděla 38. armáda na levém křídle vojsk 1. ukrajinského frontu, k němuž patřil i 1. čs. armádní sbor, již bezmála měsíc těžké boje na směru Krosno, Prešov a doslova krok za krokem a za mimořádných obětí se probíjela k přechodu přes Karpaty u Dukly. Dukelská operace není součástí karpatsko-užhorodské operace — byla vedena ve prospěch Slovenského národního povstání — ukázala však, že ve všech dalších operacích přes Karpaty je třeba počítat s mimořádně obtížným bojem.

Již počátkem října zahájila vojska 4. ukrajinského frontu útok k hlavním přechodům přes Karpaty. Hlavní síly frontu útočily z prostoru Sanok, Turka ve směru na Užhorod a ve směru na Humenné. Po tvrdých bojích s houževnatě se bránícím nepřítelem dosáhly v polovině října přístupů k nejdůležitějším karpatským přechodům: Lupkovskému sedlu, Užockému průsmyku, Verečskému sedlu a Jablonickému průsmyku. V následujících dnech byly všechny přechody ovládnuty. Nepřítel však kladl nadále velký odpor na jižních hřebetech Karpat.

Vojska na levém křídle 4. ukrajinského frontu využila úspěchu vojsk 2. ukrajinského frontu, zvláště jeho pravého křídla, drtících od poloviny října sedmihradské uskupení Němců, a rozvinula úspěch podél toku horní Tisy. Obchvat z týlu hrozící nepřátelským vojskům na hřebenech Karpat značně urychlil spád operace. Sovětská armáda osvobodila Sighet, 26. října v součinnosti s vojsky ze severu Mukačevo a 27. října Užhorod. Čop byl osvobozen 29. října útokem vojsk mezi řekami Latoricou a Tisou z východu.

Fronta probíhala koncem října na čáře: Medzilaborce, Sobrance, Čop.

Zbytky 1. maďarské armády byly zčásti doplněny a zaujaly obranu západně od Užhorodu a na Tise až po prostor Tokaj. 1. maďarská armáda byla včleněna do skupiny armád „Jih“ a s 8. německou armádou tvořila armádní skupinu „Wöhler“. 1. německá tanková armáda zůstala ve skupině armád „A“.

Vojska 4. ukrajinského frontu osvobodila Zakarpatskou Ukrajinu s hlavním městem Užhorodem. V bojích trvajících bezmála měsíc potřebla nepřítele bránícího se urputně v Poloninských Karpatech. Tím zabezpečovala i průběh debrecínské operace. Vojska 4. ukrajinského frontu využila úspěchu vojsk 2. ukrajinského frontu k rozdrcezení nepřítele v Zakarpatské Ukrajině.

Po vítězství vojsk 4. ukrajinského frontu mohly být vedeny další operace na území východního Slovenska a tím byla zabezpečována operace v maďarské nížině.

Bělehradská operace (viz náčrt 3)

Tato operace trvala od 28. září do 20. října 1944. Byla zahájena sovětskými vojsky bojem za vytvoření dostatečně velkého předmostí na Dunaji v prostoru jižně od Turnu Severin, Vidin, Zaječar. Sovětské jednotky využily ke splnění tohoto úkolu již dříve vytvořeného malého předmostí po bojích o Turnu Severin (6. 9.) v ohbí Dunaje jihovýchodně od Turnu Severin. Kromě toho provedla vojska přechod řeky i v prostoru Vidin. Násilný přechod řeky provedený s překvapením v místech pro přechod málo vhodných, v bažinatém, močalovitém údolí, umožnil zdolat v rychlém tempu nepřátelskou obranu. Soustředěnými údery ve směrech Turnu Severin, Negotin a Vidin, Negotin a údery ve směru Zaječar a ve směru na Tandru byla nepřátelská obrana rozvrácena a hlavní síly nepřítele zničeny.

Vojska pak pokračovala v útoku přes Východosrbské hory hlavním úderem vedeným na směru Bregovo, Žagubica, Palanka. Dne 6. října osvobodila Žagubicu, dne 9. října Petrovac a dosáhla údolí Moravy.

V součinnosti s vojsky 3. ukrajinského frontu rozbíjela vojska levého křídla 2. ukrajinského frontu uskupení 2. tankové armády severně od Dunaje, a to ve směrech Timisoara, Petrovgrad; Vršac, Pančevo a Ostravita, Bjela Cerkva. Dne 5. října bylo osvobozeno Pančevo.

Frontová rychlá skupina byla zasazena 9. října ve směru Petrovac, Palanka, Bělehrad. Skupina překročila řeku Moravu, osvobodila Palanku a již 15. října byly zahájeny boje na přístupech k Bělehradu.

Němci zesilovali usilovně jednotky bránící hlavní město Jugoslaviie. Hlavní síly armádní skupiny „F“, určené k obraně prostoru Bělehrad, byly jihovýchodně od prostoru Bělehrad obklíčeny a 19. října zničeny.

Boje v prostoru Bělehrad byly v součinnosti s dunajskou flotilou dovršeny osvobozením Bělehradu 20. října 1944. Bojů v Bělehradě se zúčastnil sbor jugoslávské osvobozené armády.

Cílem operací bulharských vojsk bylo zlomit odpor nepřátelských sil v jižním Srbsku a v Makedonii, přetít nepříteli komunikace v údolí Moravy a později i v údolí Ibaru a zmařit jeho přesuny z Řeka a Makedonie na sever.

Útok tří bulharských armád (2., 1. a 4.) mohl být však zahájen až 8. října, neboť Tito, chtěje v zájmu anglo-amerických imperialistů zdržet útok Sovětské armády, dlouho odkládal dát souhlas k operacím bulharských armád na území Jugoslaviie. Zatím mohlo německé fašistické velení přesunout podstatnou část svých sil z Řeka a Makedonie na sever.

2. bulharská armáda útočila hlavními silami na směru Piroť, Niš. Nepřítel v prostoru Niš byl v součinnosti se sovětskými jednotkami vedoucími úder na směru Zaječar, Knjaževac, Niš zničen a město Niš bylo 14. října osvobozeno. Do konce října překročila vojska Moravu. V dalších bojích v listopadu a v prosinci v t. zv. kosovské operaci, dosáhla 2. bulharská armáda údolí řeky Ibaru.

1. bulharská armáda vedla úder ve směru Kriva Palanka, Kumanovo, Skoplje. Do konce října se vojska probojovala až do prostoru východně a jižně od Kumanovo. V listopadu pak osvobodila Kumanovo a 13. listopadu Skoplji.

4. bulharská armáda útočila ve směru Carevo Selo, Kočane, Štip. V říjnu osvobodila Kočane a v průběhu dalších bojů vojska 4. armády ovládla údolí Vardaru.

Tím zabezpečila bulharská vojska bělehradskou operaci z jihu.

V bělehradské operaci osvobodila sovětská vojska severovýchodní Jugoslavii a hlavní město Jugoslaviie Bělehrad. Rozhodujícím způsobem podepřela národně osvobozenecý boj jugoslávského lidu.

Armádní skupina „F“ byla rozdrčena. Nepřítel neměl na území Jugoslaviie vážnější síly, kromě několika divisií a jednotek charvátské fašistické organizace „Ustaša“, které by mohly v následujících bojích ohrozit sestavu sovětských vojsk z jihu.

Sovětské a bulharské svazky dosáhly do konce října čáry: Novi Sad, Ruma, západně od Arangjelovac, Gorni Milanovac, Kraljevo, Kuršumlija, Vranje a Kočane.

Závěr k první části bitvy

Sovětská vojska dosáhla v první části bitvy výsledků, které byly základním operačním předpokladem k rozhodujícím bojům v prostoru Budapešť.

Z německých fašistických sil byla poražena a rozbita vojska armádní skupiny „Heinrici“, skupiny armád „Jih“ a armádní skupiny „F“. Bulharská armáda rozbíjela v jižním Srbsku a v Makedonii svazky armádní skupiny „E“.

Sovětská armáda vytvořila dosažením řeky Tisy a Dunaje v úseku Baja, Novi Sad předpoklad k úderům na budapešťské uskupení nepřitele a vyloučila možnost vážnějšího ohrožení své sestavy z jihu. Na severu plně vážala vojska 4. ukrajinského frontu síly německé 1. tankové armády v bojích ve východní části území Československa a tím zajišťovala vojska útočící na Budapešť.

Osvobození Zakarpatské Ukrajiny, východní části Slovenska, severozápadního Rumunska a severovýchodní části Jugoslaviie velmi posílilo národně osvobozenecé hnutí v územích dosud okupovaných hitlerovskými vojsky, především v Jugoslavii, Maďarsku a Československu.

B. Druhá část bitvy; „Budapešťská operace“

Situace skupiny armád „Jih“

Skupina armád „Jih“ v sestavě: 1. maďarská, 8. německá (obě armády tvořily armádní skupinu „Wöhler“), 6. německá, 3. maďarská (obě v armádní skupině „Fretter-Pico“) a 2. maďarská armáda zaujala obranu v úseku Čop, ústí Drávy do Dunaje, s německými armádami ve středu.

1. maďarská armáda se bránila na směru Čop, Trebišov, 8. německá armáda na směru Debrecín, Miskolcz, 6. německá armáda bránila směr Szolnok, Budapešť, 3. maďarská směr Subotica, Budapešť a 2. maďarská armáda se bránila na Dunaji na směr Sombor, Pécs. Německé vrchní velitelství kladlo důraz na prostor Kecskemét, Szolnok, Jászberény, tedy na prostor bráněný silami 6. německé a 3. maďarské armády.

Celková šířka fronty celé skupiny armád dosahovala 500 km.

V průběhu operace došlo pak ke změnám v sestavě této skupiny armád. 2. tanková armáda přešla ze skupiny armád „Jihovýchod“ v podřízenost skupiny armád „Jih“ a bránila se na směru Pécs, Nagykanizsa, zbytky 2. maďarské armády byly včleněny do sestavy 3. maďarské armády a 1. maďarská armáda bojující později v prostoru jihozápadně od Košic byla podřízena skupině armád „A“.

Bližší údaje o rázu bojiště a o německo-maďarské obraně v budapeštské operaci

Nepřítel opřel svou, již dříve připravovanou obranu o Tisu a Dunaj. Důkladně se však připravil k obraně i v hloubce operačního prostoru.

Čepem jeho obrany v hloubce bylo hlavní město Maďarska Budapešť. Jde o rozlehlé město na ploše více než 200 km², tehdy s počtem 1 200 000 obyvatelů, město významné svým průmyslem, zvláště strojírenským, elektrotechnickým a potravinářským, soustřeďujícím v té době $\frac{2}{3}$ průmyslu celého Maďarska. Město je rozloženo na obou březích Dunaje (Budín, staré město je na levém, Pešť, moderní město, na pravém břehu Dunaje). Kopcovitý a zalesněný terén západně od města, rozlehlá předměstí na jihovýchodním a východním obvodu města skýtala řadu významných podmínek k vybudování rozvětvené, hluboké a tím i dosti odolné obrany na nejbližších přístupech k městu a v městském obvodu.

Na systém budapeštské obrany navazovalo na jihozápad od Budapešti obranné pásmo na čáře Erd, jezero Velenceze, Blatenské jezero (nazývané Němci „Margareta“), vyztužené těžkými obrannými stavbami. Jádrem tohoto pásma byl opevněný systém v prostoru Székesfehérvár. Na východ od Budapešti kladl nepřítel důraz na vybudování obrany prostoru Hatvan.

Celý obranný systém v prostoru Budapešť byl výhodně členěn do značné hloubky s využitím západně, severně a severovýchodně od Budapešti pohoří, souhrnně nazývaného Maďarské středohoří (Bakoňský les, Vertéšské vrchy, Pilišské vrchy a východně od Dunaje Novohradské vrchy, Matra a Bukové vrchy). Toto území mělo pro Němce velký hospodářský význam jakožto důležité naleziště bauxitu (po Francii druhé největší v Evropě), hnědého a kamenného uhlí a manganu.

Na východě pak byla nejvýznamnějším průmyslovým střediskem oblast Miskolcz (Miskolcz a Diósgyőr západně Miskolcz) s hutními závody.

Poloha Blatenského jezera určovala pro Němce i důležitý druhý směr západně od Dunaje, totiž směr Pécs, Nagykanizsa. V prostoru Nagykanizsa ovládali Němci již poslední větší naleziště nafty, z něhož těžili 10% celkové výroby nafty.

Rozvětvený komunikační systém v budapeštském prostoru*) s výkonnými železnicemi umožňoval Němcům přesuny silniční i železniční jak k frontě (z Rakouska a ze Slovenska), tak podél fronty (napříč západním a severním Maďarskem).

Německé velení doufalo, že se mu podaří udržení prostoru Budapešti podstatně prodloužit válku. Ztráta budapeštského prostoru znamenala porážku celého jižního křídla východní fronty, nehledě k tomu, že měla krajně nepříznivý vliv na beztoho již neutěšenou situaci na směru Varšava, Berlín.

Německé velení tedy dělalo vše, aby udrželo strategicky důležitý budapeštský prostor. Hlavní důraz byl položen v hloubce na prostor Hatvan, Budapešť, Székesfehérvár, Ostřihom.

*) Pod pojmem „budapeštský prostor“ zahrnuji celý prostor budapeštské operace.

Zámysl sovětského hlavního velitelství v buda- peštské operaci

Sovětské hlavní velitelství zamýšlelo se zřetelem k vytvořivší se situaci na konci operací v první části bitvy prolomit nepřátelskou obranu silami 2. a 3. ukrajinského frontu současnými i postupně vedenými údery a proniknout do hloubky obrany západně i východně od Dunaje. Na uskupení nepřítele v prostoru Budapešť udeřit částí sil čelně, většinou sil budapeštské uskupení nepřítele s obou stran obchvátit, obklíčit a zničit.

Celou operaci na západě zabezpečit úderem části sil mezi Blatenské jezero a Drávu, na východě úderem částí sil ve směru na Miskolcz a ve spolupráci se silami 4. ukrajinského frontu na východním Slovensku.

Úder západně Dunaje měl vést 3. ukrajinský front.

Operace měla být zahájena bez operační přestávky.

Ke splnění tohoto úkolu vyplývalo pro vojska 3. ukrajinského frontu provést ihned po skončení bělehradské operace přeskupení hlavních sil do prostoru severně od Dunaje a zaujmout výchozí postavení podél toku Dunaje na jih od Baje. Boj na území Jugoslavie i v prostoru mezi řekami Sávou a Dunajem měla vést bulharská vojska.

Vzhledem k tomu, že sovětské hlavní velitelství očekávalo houževnatý odpor nepřítele, bylo třeba, aby vojska, aniž poskytnou ještě další čas nepříteli k organizaci a přípravě obrany, pokračovala ihned po skončení dosavadních operací v boji. Řadou úderů vedených časově současně i postupně za sebou měla Sovětská armáda zmást nepřítele o skutečném zámyslu a desorientovat ho v manévru zálohami. Vzhledem ke zřejmému úmyslu nepřítele udržet prostor Budapešti stůj co stůj, byly nejvhodnější formou manévru soustředěné údery, vedené k obklíčení velkého uskupení nepřítele v hloubce operačního prostoru.

Tuto složitou útočnou operaci spojenou s obklíčením velkého nepřátelského uskupení v hloubce a ve velkém městě lze sledovat ve čtyřech operačně zřetelně odlišných obdobích:

První období (od 28. října do 30. listopadu) je charakterisováno úderem sovětských vojsk mezi Tisou a Dunajem ve směru Kecskemét, Budapešť, vytvořením významného předmostí na Dunaji a úderem ve směru Jaszberény, Hatvan.

Druhé období (od 1. prosince do 9. prosince) zahrnuje v sobě úder sovětských vojsk k obchvatu nepřátelského budapeštského uskupení ze severovýchodu a zjednání dotyku s obranným pásmem jihozápadně od Budapešti.

V třetím období (od 10. prosince do 31. prosince) dovršila sovětská vojska obklíčení nepřítele v Budapešti.

Ve čtvrtém období (od 1. ledna do 13. února 1945) vedou sovětská vojska úporné boje na vnější frontě obklíčovacího kruhu a ničí obklíčeného nepřítele.

Průběh budapeštské operace

První období

Operace byla zahájena úderem levého křídla 2. ukrajinského frontu v prostoru mezi Tisou a Dunajem ve směru Kecskemét, Budapešť. Sovětská vojska svedla v době od 28. října (den vyražení) do 3. listopadu s nepřítelem úporné boje v prostoru Kecskemét, ovládla 1. listopadu

města Kecskemét a Kiskörös a pronikla do prostoru Alsó Némedi, 20 km jižně od Budapešti. Sovětská vojska překonala hloubku 100 km, při čemž boje do ovládnutí Kecskemétu (v hloubce 40 km) trvaly 4 dny. Za další 3 dny překonala Sovětská armáda vzdálenost 60 km.

Nepřítel přisunul k obraně Budapešti jeden tankový sbor o dvou tankových a jedné jezdecké divisi. Pokusil se 5. listopadu protiúderem dalších čtyř tankových divisí v prostoru Czegléd srazit sovětské jednotky. Protiúder neměl úspěch.

Ke konci listopadu probíhala fronta jižně od Budapešti na čáře Taksony, Monor.

Vojska ve středu sestavy 2. ukrajinského frontu provedla počátkem listopadu násilný přechod Tisy v prostoru Szolnok a 4. listopadu ovládla město Szolnok. 9. listopadu zahájila přechod Tisy i vojska na pravém křídle a spolu s vojsky středu překročila řeku v šířce 100 km. To již vojska ve středu sestavy frontu vedla od 7. listopadu úder ve směru Szolnok, Jaszberény, Hatvan.

Nepřítel se houževnatě bránil v prostoru Hatvan. Přes značné zesílení hatvanského uskupení zálohami nepřítel nedokázal udržet tento důležitý prostor a 29. listopadu ho sovětská vojska dobyla.

Svazky na pravém křídle frontu útočily na směru Polgár, Miskolcz a na směru Tiszafüred, Eger.

Nepřítel ztratil v těchto bojích důležité komunikace z Budapešti na východ, zvláště železnici Budapešť—Miskolcz. Tím ztratil možnost pohotového manévru silami podél fronty východně od Budapešti.

Vojska 3. ukrajinského frontu sváděla v listopadu tuhé boje o přechody přes Dunaj ve směru Sombor, Pécs. Násilný přechod přes Dunaj za vysokého vodního stavu byl zahájen 8. listopadu. Boj o předmostí byl zprvu veden jednotkami v prostoru Batina a v prostoru Apatin. Do 23. listopadu vytvořily sovětské jednotky předmostí široké 35 km a 14 km hluboké. Do konce listopadu je zvětšily na 150 km šířky a 40 km hloubky a dobyly města Pécs.

Vojska 4. ukrajinského frontu osvobodila 26. listopadu města Humenné a Michalovce.

V prvním období rozdrtila sovětská vojska nepřítele v prostoru Eger, Hatvan, přiblížila se na 20 km k Budapešti z jihovýchodu a jihu a očistila východní břeh Dunaje. Pro další plnění úkolu vytvořila důležité předmostí na Dunaji v prostoru Pécs.

Vojska mohla přistoupit k vedení úderů k obchvatu budapešťského uskupení nepřítele.

Druhé období

Uskupení vojsk ve středu sestavy 2. ukrajinského frontu zahájilo 5. prosince útok na obranné pásmo nepřítele severně od Hatvánu. Do vytvořeného průlomu byly zasazeny tankové jednotky a jezdecké jednotky ve směru Hatvan, Nógrad, Šahy. Členitý a porostlý terén nedovoľoval rychlé rozvinutí úspěchu. Přesto dosáhly sovětské jednotky 9. prosince čáry B. Ďarmoty, Šahy, Vác. Tím bylo uskupení německých vojsk v Budapešti odříznuto od severovýchodu.

Pravé křídlo vojsk 2. ukrajinského frontu dobylo důležitého průmyslového města Miskolcz.

Vojska 4. ukrajinského frontu osvobodila 2. prosince Sečovce a 3. prosince v součinnosti s vojsky 2. ukrajinského frontu Šatoraljaújhely.

Západně od Dunaje udeřily hlavní síly 3. ukrajinského frontu na sever ve všeobecném směru Szekszárd, Székesfehérvár. Útok vedený ve směrech Tamási, Székesfehérvár a Szekszárd, Sarbogárd, Lovasterény byl zahájen 1. prosince.

V této situaci provádí část sil 2. ukrajinského frontu násilný přechod Dunaje v prostoru severně od Dunapentele a vede úder v severozápadním směru na Bicske (35 km západně od Budapešti). Šlo o to zvýšit údernou sílu vojsk 3. ukrajinského frontu.

7. prosince navazují hlavní síly 3. ukrajinského frontu dotyk s obranným pásmem nepřítele na čáře Erd, jezero Velenceze, Blatenské jezero. Nepřítel se vším úsilím zesiloval nově přisunovanými jednotkami svoje síly v obraně.

Sovětská vojska se pokusila prolomit nepřátelskou obranu z chodu. Německá fašistická vojska se však houževnatě bránila. Protože nebylo možno prolomit obranu nepřítele z chodu, zahájila sovětská vojska přípravu k průlomů během několikadenní operační přestávky.

Částí svých sil dosáhla vojska 3. ukrajinského frontu čáry jihozápadní cíp Blatenského jezera, Nagybjom, Babocsa úder vedenými ve směrech Pécs, Kaposvár, Nagybjom a Pécs, Szigetvár, Babocsa. Do 7. prosince byl zcela od nepřítele očištěn i jihovýchodní břeh Blatenského jezera.

V průběhu druhého období operace obchvátla vojska 2. ukrajinského frontu uskupení nepřítele v prostoru Budapešť ze severovýchodu. Vojska 3. ukrajinského frontu, která zjednala dotyk s obranným pásmem mezi Dunajem a Blatenským jezerem, připravovala se k průlomů předem důkladně vybudované okrany.

Nepřítel uskupil svoje síly se zřetelem k udržení obranného pásma především mezi Dunajem a Blatenským jezerem ve snaze nedovolit sovětským vojskům dovršit obklíčení sil v Budapešti. Německé fašistické velení mělo v obraně mezi Dunajem a Blatenským jezerem, t. j. na necelých 80 km šířky obranného pásma, devět divísi, z toho tři tankové. Na ostatní frontě stálo proti 2. a 3. ukrajinskému frontu třiatřicet divísi. Skupina armád „Jih“ měla ve své sestavě 2. tankovou armádu, která byla v obraně mezi Blatenským jezerem a Drávou. Svou pozornost k budapešťskému uskupení vyjádřilo německé velení i tím, že zúžilo úsek fronty skupiny armád „Jih“. Skupina armád „Jih“ se potom bránila v pásmu ohraničeném na severu Baňská Bystrica, Miskolcz, na jihu řekou Drávou. Při tom 1. maďarskou armádu včlenilo do skupiny armád „A“.

Třetí období operace

Sovětské vrchní velitelství rozhodlo dokončit obklíčení nepřítele v prostoru Budapešť soustředěnými údery ze severu a z jihu do prostoru Ostrihom.

Vojska obou frontů zahájila útok 20. prosince.

Rychlé jednotky 2. ukrajinského frontu pronikly do prostoru Levice, částí svých sil zaujaly obranu na Hronu, většinou sil udeřily mezi Ipelem a Hronem na jih do prostoru Ostrihom. 26. prosince dosáhly Dunaje.

Rozhořčené boje sváděla vojska 3. ukrajinského frontu.

Uskupení frontu útočící východně od jezera Velenceze ovládlo 24. prosince pro obranu nepřítele důležité město Bicske. Uskupení frontu útočící západně od jezera Velenceze vedlo tvrdé boje s houževnatě se bránícím.

nepřítelem v prostoru Székesfehérvár. 24. prosince bylo Székesfehérváru dobyto. Vojska 3. ukrajinského frontu rozvíjela úspěch na západě ve směru na Neszmély a ve směru na Mór a vytvářela vnější frontu obkličovaného kruhu, na východě rozvíjena úspěch ve směru na Ostrihom a vytvářela vnitřní frontu obkličovacího kruhu. Dne 26. prosince bylo dosaženo Dunaje. Vnější fronta obkličovacího kruhu probíhala pak na čáře: Ostrihom, podél Dunaje na západ po Neszmély, odtud na jih k Bánhida, Mór, severovýchodní cíp Blatenského jezera. Fašistická vojska bránící se mezi Dunajem a jezerem Velenceze byla jednak sražena k obrannému obvodu Budapešti, jednak do kopcovitého a zalesněného terénu severozápadně od Budapešti. Tato část nepřátelských sil byla do 30. prosince zničena.

V třetím období sovětská vojska rozhodnými údery dovršila obklíčení nepřátelského uskupení v Budapešti. Nepřítel měl v Budapešti v době uzavření obkličovacího kruhu devět divisí kromě speciálních útvarů a tylových útvarů a jednotek.

Pravé křídlo 2. ukrajinského frontu spolu s levým křídlem 4. ukrajinského frontu proniklo do 18. prosince na území Československa a osvobodilo Feledince (nyní Jesenské, 10 km od Rimavské Soboty). Fronta ke konci roku probíhala na čáře Sečovce, Moldava, Feledince.

Německé vrchní velitelství se rozhodlo vést řadu úderů k rozražení obkličovacího kruhu. Použilo k tomu sil, které již v průběhu bojů ke konci prosince soustřeďovalo v prostoru jihovýchodně od Komárna a severozápadně a severně od Blatenského jezera.

Čtvrté období operace

V tomto období plnila vojska 3. ukrajinského frontu úkoly spojené s odrážením nepřátelských protiúderů na vnější frontu obkličovacího kruhu ve spolupráci s vojsky 2. ukrajinského frontu severně od Dunaje. Současně byly vedeny tvrdé boje ke zničení nepřítele v Budapešti. Ještě před zahájením bojů ve městě dalo sovětské velení obklíčeným vojskům ultimatum ke kapitulaci. Fašistické velení vyslané parlamentáře zavraždilo. Fašisté si v obklíčeném městě vedli bezohledně jak k obyvatelům města, tak i ke kulturním pamětihodnostem.

První pokus o rozražení obkličovacího kruhu podnikly německé jednotky 2. ledna 1945 hodnotou pěti tankových divisí ve směru Tata, Ostrihom, částí sil ve směru Bicske, Budapešť; současně měl být ve směru na Bicske veden úder třemi divisemi z Budapešti. Pokus nepřítele skončil nezdarem, přestože měl v prvních dnech úspěch a dosáhl Ostrihomu. Nepřátelské jednotky byly sraženy a Ostrihomu bylo během 24 hodin znovu sovětskými jednotkami dobyto.

Druhý úder vedl nepřítel třemi tankovými divisemi z prostoru severozápadně od Székesfehérvár ve směru na Zámoly. V téže době vyrazila vojska 2. ukrajinského frontu přes Hron ve směru na Komárno. Za dva dny bojů dosáhla řeky Nitry a zahájila boj o Komárno. Tím byla značně ulehčena i situace vojsk 3. ukrajinského frontu, úspěchy nepřítele z prvního pokusu byly likvidovány a uskupení útočící na Zámoly bylo odraženo.

Nepřítel se odhodlal ke třetímu a poslednímu úderu 18. ledna. Soustředil v předchozích dnech skrytě v prostoru severně od Veszprém pět tankových divisí a udeřil jimi v prostoru mezi jezerem Velenceze a Blatenským jezerem ve směru na Dunapentele. Měl v úmyslu dosáhnout Dunaje, rozšířit úspěch na sever a spojit se s obklíčenými silami v Bu-

dapešti. Nepřítel hromadným nasazením tankových svazků prolomil obranu sovětských jednotek a do 28. ledna dosáhl Dunaje severně od Dunapentele. Svůj úspěch rozšiřoval na sever jižně a severně od jezera Velence. Úporně a odhodlaně bojujícími sovětskými vojsky byl nepřítel ve směru k Budapešti zastaven na čáře Zámoly, jezero Velence, Val, jižně od Ercsi. Velitel 3. ukrajinského frontu soustředil v prostoru východně od jezera Velence a prostoru Czécze značné síly a úder y na sbíhavých směrech z prostoru Czécze na sever a jižně od jezera Velence rozrazila sovětská vojska nepřátelskou sestavu, proniklé jednotky zničily, očistila západní břeh Dunaje a do 17. února srazila jednotky nepřitele na čáru jezero Velence, Blatenské jezero.

V téže době vedly síly 2. ukrajinského frontu tvrdé boje s nepřítelem provádějícím protiúder v prostoru mezi řekou Nitrou a Hronem. Ani tu nedosáhl nepřítel přes všechno úsilí znatelnějšího úspěchu. Vojska 2. ukrajinského frontu svým útokem významně usnadnila těžké obranné boje svazkům 3. ukrajinského frontu jižně od Dunaje.

Současně s těmito boji na vnější obkličovací frontě vedla Sovětská armáda od 1. ledna 1945 boj za zničení nepřitele obklíčeného v Budapešti. Do 18. ledna rozdrtilo vojsko 2. ukrajinského frontu nepřitele v Pešti. Nepřítel využil k obraně všech výhod, které skýtalo město pro organizační obrany. Zvláště úporně se bránil v starém městě na západním břehu Dunaje, v Budíně. V Budíně byl nepřítel zničen 13. února.

Závěrečné období budapešťské operace probíhalo v době, kdy Sovětská armáda drtila fašistická vojska v bitvě mezi Vislou a Odrou. Vojska 4. ukrajinského frontu bojovala ve východní části Slovenska.

Po skončení budapešťské operace probíhala fronta na čáře: Sečovce, Moldava, jižně Plešivec, východně od Lučenec, Balažské Ďarmoty, Levice, Ostřihom, Gant, jezero Velence, jihovýchodní břeh jezera Blatenského.

Sovětská armáda porazila v budapešťské operaci nepřitele, který ve snaze stůj co stůj udržet budapešťský prostor činil taková opatření, která vedla k zeslabení jiných, a to pro něj významných úseků fronty, jakým byl úsek fronty skupiny armád „A“.

Vojska 2. a 3. ukrajinského frontu dovršila v budapešťské operaci vítěznou bitvu, která se v dějinách Veliké vlastenecké války řadí k největším.

Sovětská vojska mohla na základě tohoto vítězství zahájit přípravy k závěrečným operacím na jižním křídle.

Vítězstvím sovětských vojsk v budapešťské operaci mělo také mimořádný vliv na formování demokratických sil v Maďarsku a podepřelo snahu maďarského lidu o svobodný život v lidově demokratickém státě. Dne 21. prosince 1944 se sešlo maďarské zatímní národní shromáždění v Debrecíně. Prozatímní maďarská vláda vyhlásila Německu válku.

Závěr

Jedna z nejmohutnějších bitev Veliké vlastenecké války skončila porážkou německých fašistických vojsk.

Sovětská armáda rozdrtila nepřátelská vojska skupiny armád „Jih“ a skupiny armád „Jihovýchod“. Na devadesát divisí uskupil nepřítel proti vojskům 2., 3. a 4. ukrajinského frontu. V rozhořčených bojích jen v době od 6. října do 6. listopadu padlo na frontě 2. ukrajinského frontu víc než 100 000 nepřátelských vojáků a 42 000 jich bylo zajato. V bojích v Budapešti bylo zajato 110 000 nepřátelských vojáků a desítky tisíc

jich padlo. Nepřítel ztratil velké množství bojové techniky. Další doplňování sil na sovětsko-německé frontě prováděl nepřítel již v podstatě jen na úkor západní fronty.

Prímým důsledkem těžké porážky bylo, že fašistické Německo ztratilo posledního spojence. Maďarsko bylo vyřazeno z války a samo vyhlásilo Německu válku. Německo bylo od té doby zcela izolováno.

Ztrátou Maďarska přišlo fašistické Německo o hospodářsky významné území. Pro německý letecký průmysl to znamenalo ztrátu pro něj nepostradatelných maďarských nalezišť bauxitu.

Sovětská armáda dovršila osvobození Rumunska, osvobodila Zakarpatskou Ukrajinu, značnou část Československa, severovýchodní Jugoslavií a v dosud neosvobozených územích svým vítězstvím rozhodně podpořela národně osvobozenecský boj. Národně osvobozenecské hnutí v Jugoslavií se znovu rozvinulo na široké základně. Vítězství Sovětské armády umožnilo maďarskému lidu osvobození od německého i maďarského fašismu.

S definitivní platností zmařila Sovětská armáda plány amerických a anglických imperialistů na okupování zemí jihovýchodní Evropy. Údery sovětských vojsk a jejich rozhodující úloha v národně osvobozenecském hnutí jugoslávského lidu vedly ke zhroucení těchto plánů.

Sovětská vojska v devátém drtivém úderu připravila podmínky k závěrečným operacím do Rakouska a na území Československa. Fašisté se v budapešťské operaci ještě jednou pokusili prodloužit válku a přikročili v březnu v prostoru Blatenského jezera k útoku. Při tomto pokusu šlo německému vrchnímu velitelství také o to, odvést část sovětských sil z berlínského směru, napravit svůj vojenský prestiž a krýt svou ekonomikou a vojenskou základnu Rakousko a jižní Německo. Ze západní fronty přisunulo německé velení většinu sil 6. tankové armády, která prováděla v prosinci 1944 spolu s 5. tankovou armádou protiofensivu v Ardenách. Fašisté odhalovali západní frontu. Útok byl sovětskými vojsky v blatenské operaci rozbit a sovětská vojska zahájila ihned po skončení blatenské operace operaci vídeňskou.

Vítězství sovětských vojsk v devátém úderu přispělo významně i k vítězství Sovětské armády v bitvě mezi Vislou a Odrou a ve východopruské operaci. Vždyť německé vrchní velitelství po skončení sedmého drtivého úderu zesílilo skupinu armád „Jih“ šestatřiceti divisemi na úkor skupiny armád „A“ a skupiny armád „Střed“.

Bitva přinesla důležité poznatky v oblasti vojenského umění.

Sovětské velení především tvůrčím způsobem vyřešilo otázky nepřetržitosti operací se zřetelem k situaci na frontě. Vojska prováděla přípravy k operacím urychleně, podle směrnic a rozkazů, které byly vydávány ještě před ukončením předchozí operace. Tím se zkracovaly operační přestávky. Sedmý úder byl skončen do poloviny září, ale již 28. září vyráží vojska k úderu na bělehradském směru. Budapešťská operace byla zahájena vojsky levého křídla 2. ukrajinského frontu, zatím co vojska na pravém křídle ještě očišťovala východní břeh Tisy od nepřitele. Vojska na levém křídle zahájila úder po sedmi dnech příprav. Boje počínaje již sedmým drtivým úderem nabyly nepřetržitosti rázu. Nepříteli nebyl poskytován oddech.

Devátý drtivý úder vedla sovětská vojska ve velmi různorodých terénních podmínkách, jednak v horských oblastech, jednak v rozsáhlých uherských nížinách, rozbředlých podzimními dešti a s četnými velkými rozvodněnými vodními toky. Zvlášť mimořádné obtíže musela sovětská

vojska překonávat v Karpatech a ve Východosrbských horách. Přesto pronikla sovětská vojska ve zvlášť členitém terénu Východosrbských hor do hloubky 120 km během 12 dnů. Za dalších pět dnů pronikly rychlé svazky do hloubky 100 km a zahájily boj na bližších přístupech k Bělehradu. V bojích o předmostí a v bojích v horách kladl nepřítel tuhý odpor. Také v Poloninských Karpatech zdolala vojska 4. ukrajinského frontu nepřátelskou obranu a za rozhořčených bojů, využívající úspěchu vojsk 2. ukrajinského frontu. Nepřítel dovedně využil všech výhod obtížného terénu, aby mohl soustředit svou pozornost na levé křídlo sedmihradského uskupení.

Těžkou porážkou utrpělo sedmihradské uskupení nepřítele. Avšak nepřítel přece uchránil část sil před úplným zničením a později je zasadil do boje v budapeštském prostoru. Nepodařilo se mu však ovlivnit tím rozhodujícím způsobem průběh operace a zmařit obklíčení svých sil v Budapešti.

Sovětská armáda znovu prokázala svoje mistrovství v násilných přechodech vodních toků. Překonala Dunaj jižně od Turnu Severinu v místě pro přechod málo příhodných, překonala Tisu a znovu Dunaj, přestože se nepřítel na obou řekách důkladně předem připravoval k obraně.

V budapeštské operaci kladlo sovětské hlavní velitelství důraz na tempo a nepřetržitost operací a řídilo vojska na základě konkrétní situace v průběhu boje. Celkový zámysl a plán operace vyvěral z daných podmínek na počátku i v průběhu operace. To vše vyžadovalo od vojsk, štábů a velitelů mimořádného úsilí. Jako příklad konkrétního řešení a rychlého a pohotového provedení uvádím přípravu vojsk 3. ukrajinského frontu. Vojska 3. ukrajinského frontu skončila bělehradskou operaci 20. října osvobozením Bělehradu. Vojska byla v prostoru jižně od Dunaje. V rámci příprav bělehradské operace na základě nového úkolu zahajují hlavní síly frontu ihned se skončením bělehradské operace přeskupení podél fronty do prostoru severně od Dunaje, zaujímají výchozí postavení na východním břehu Dunaje a již 8. listopadu vedou boje o předmostí na západním břehu řeky.

V celé bitvě vyniká těsná součinnost vojsk jednotlivých frontů, součinnost do šířky i do hloubky. Zvláště je to patrné za úderů na budapeštské uskupení v druhém období operace, kdy část sil 2. ukrajinského frontu provádí přechod Dunaje severně od Dunapentele (u Adony), ve třetím období při uzavírání obklíčovacího kruhu v prostoru Ostřihom a ve čtvrtém období za bojů na vnější frontě obklíčovacího kruhu (úder 2. ukrajinského frontu ve směru na Komárno severně od Dunaje).

Ke konci operace, ve třetím období sovětská vojska nepřítele obklíčila ve velkém městě. To kladlo nové požadavky na vytváření obklíčovacího kruhu s pevnou, stabilní vnější frontou obklíčovacího kruhu. Obklíčovací kruh byl 50 až 70 km hluboký a jeho hloubka ani za nepřátelských úderů na vnější frontu neklesla pod 30 km.

Za bojů na vnější frontě prokázala sovětská vojska velkou pohotovost v manévru silami, zvláště dělostřelectvem.

Boje ve velkém městě vedené ke zničení obklíčeného nepřítele měly svůj zvláštní ráz ve využití podzemních staveb (podzemní dráhy, kanalizační sítě), velkých pozemních staveb (továrních objektů a pevných kamenných staveb ve starém městě) a volných prostranství. Podzemními objekty a volnými prostranstvími pronikala sovětská vojska do boků a týlů opěrných bodů a vyvracela je.

V průběhu bojů se znovu potvrdila bezpodmínečná nutnost pečlivého a všestranného průzkumu na všech stupních a bojového zabezpečení vůbec.

Devátý drtivý úder, jedna z nejmohutnějších bitev Veliké vlastenecké války, zaujímá významné místo v dějinách sovětského vojenského umění. Ukazuje řadu charakteristických rysů osvětlujících stav vojenského umění Sovětské armády v dané etapě Veliké vlastenecké války a vyznačuje směr jeho růstu. Zůstává proto stále předmětem hlubokého studia a poučení.

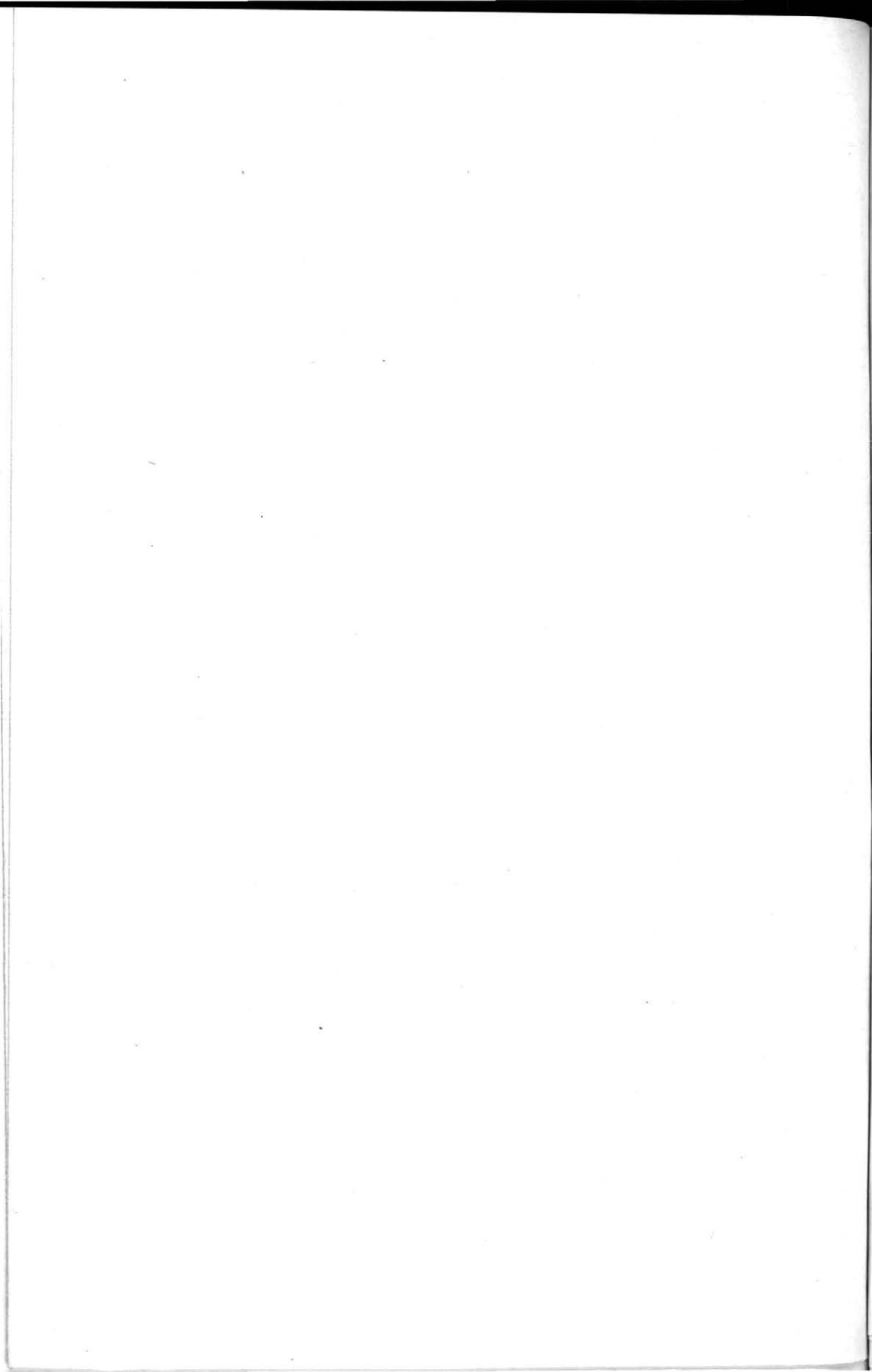
Literatura:

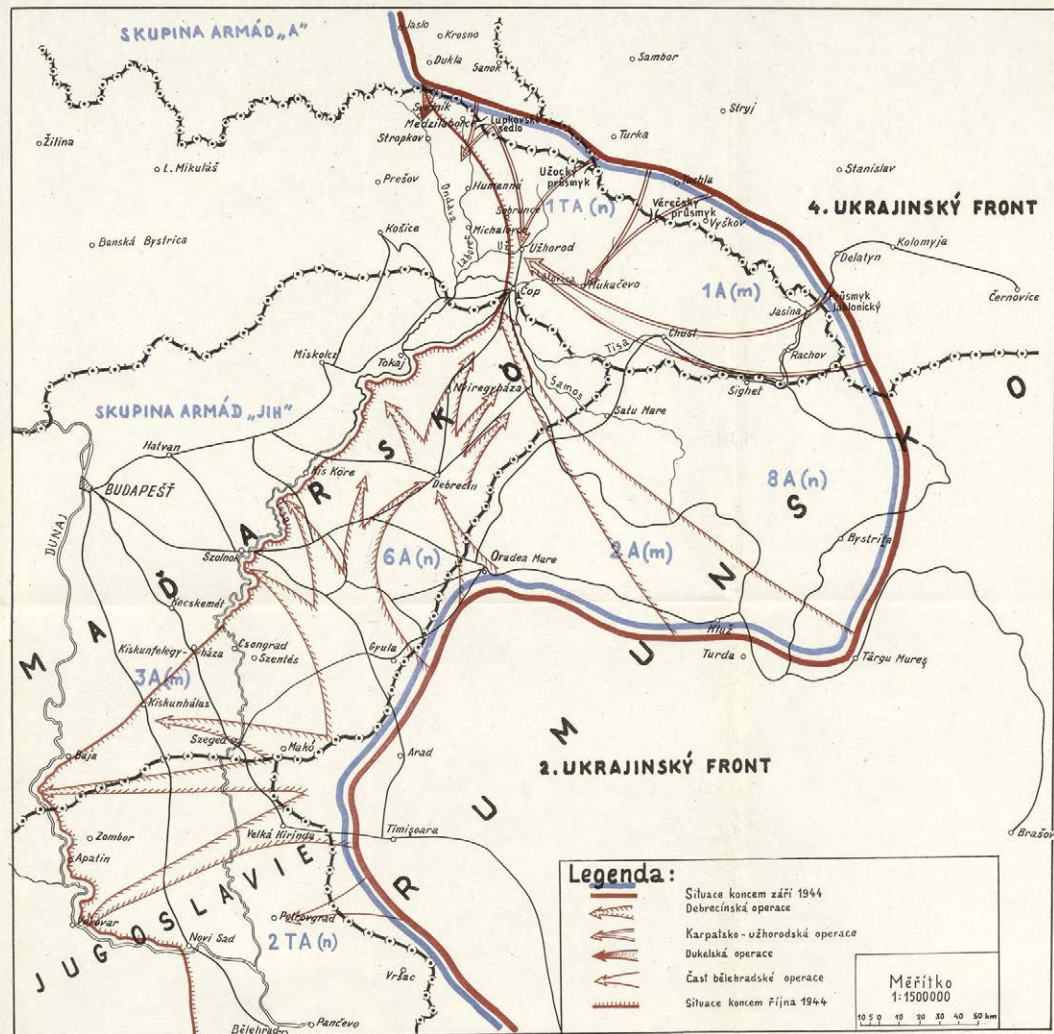
- J. V. Stalin, O Veliké vlastenecké válce Sovětského svazu, Naše vojsko, 1953,
S. Golikov, Slavná vítězství Sovětské armády, Naše vojsko, 1953,
N. Artemjev, Razgrom německo-fašistických vojsk v Vengrii, Moskva, 1947,
M. M. Minasjan, Razgrom německo-fašistických vojsk v Vengrii, Moskva, 1950,

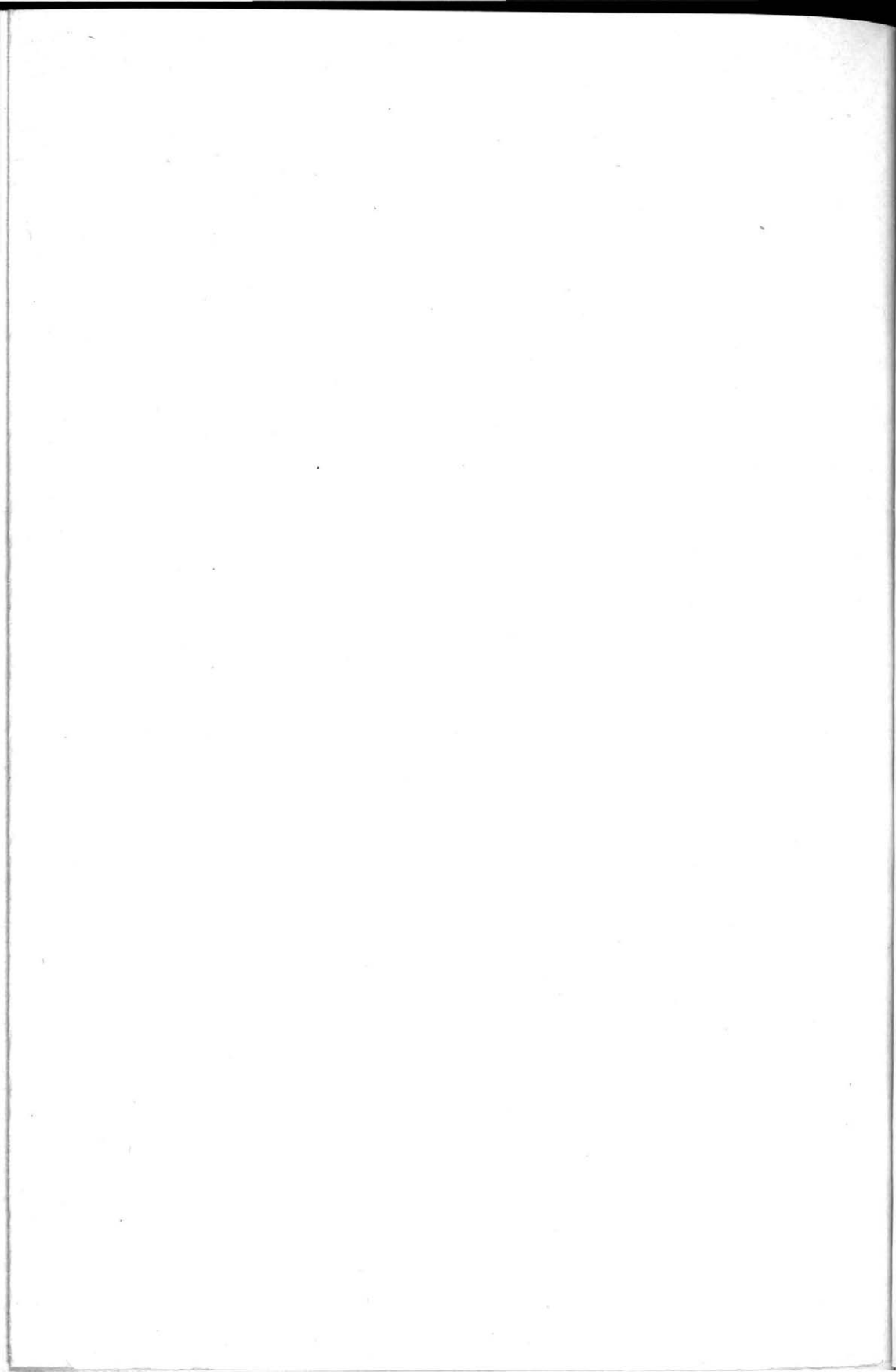

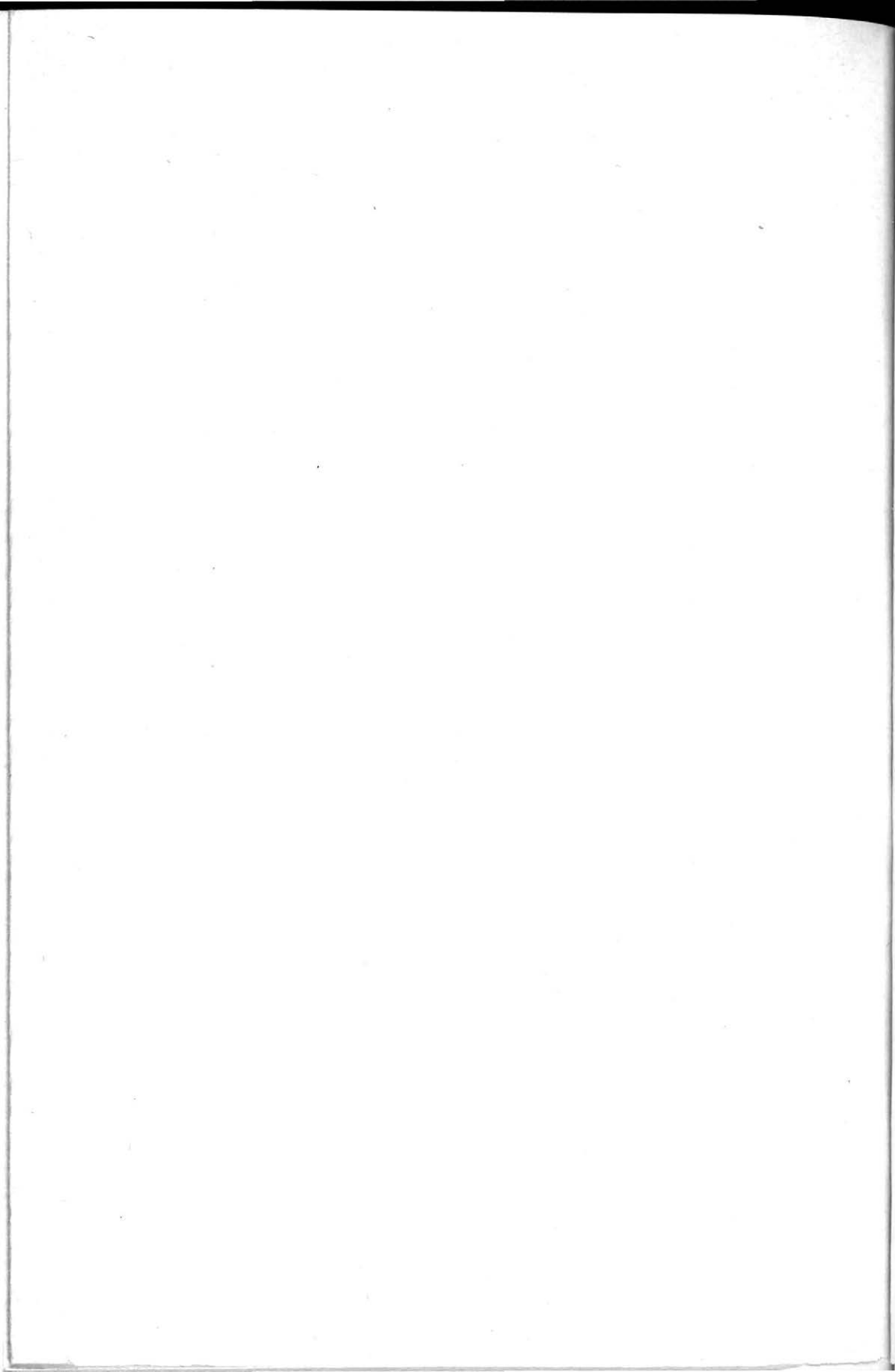
Náčrt 1. Devátý drtivý úder (přehled operací)

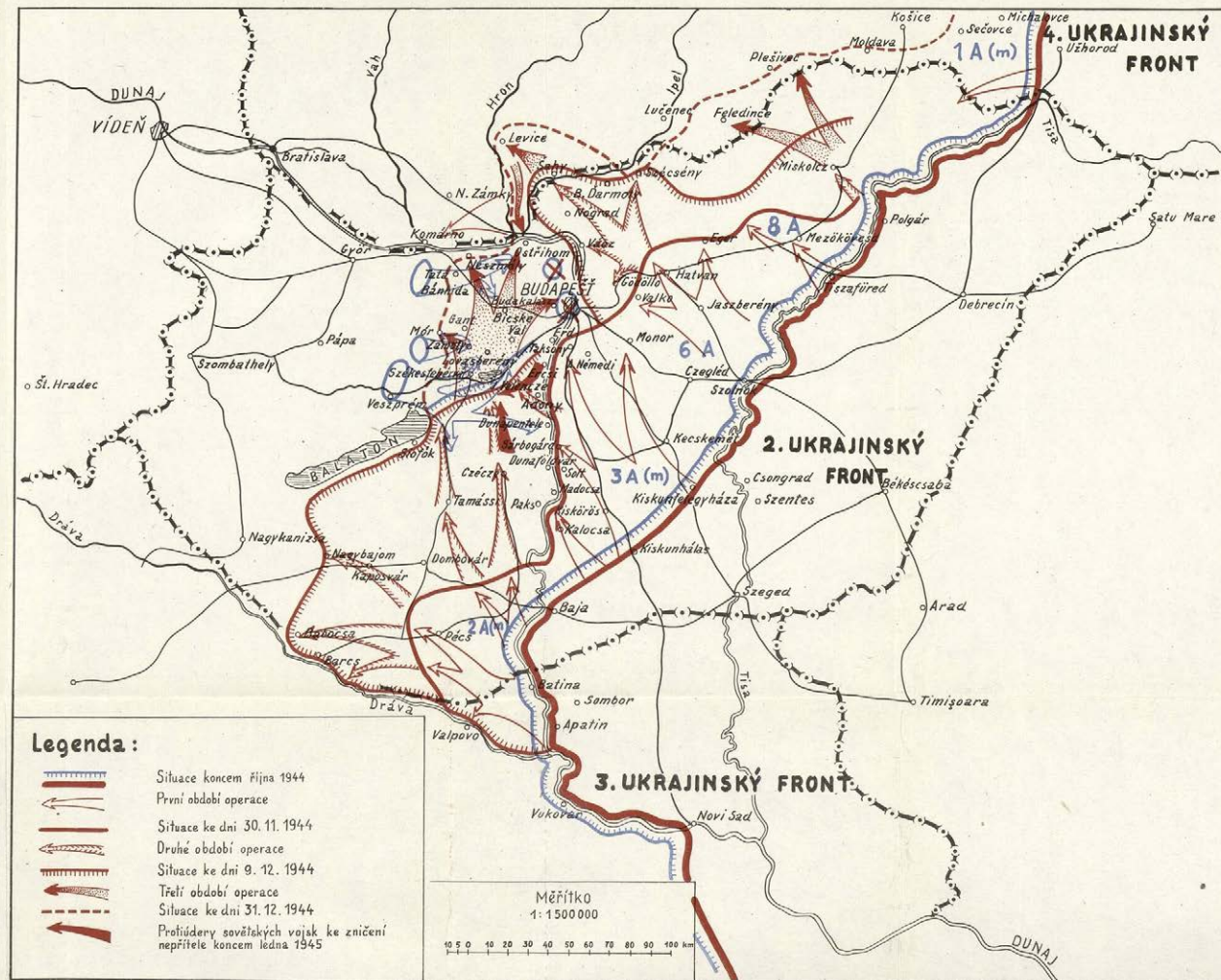

Návrh 2. Debrecínská a karpatsko-úžhorodská operace

Náčrt 4. Budapešťská operace

